

Fekete Csaba

Kálvin és a perikóparend

Kálvin prédikátori gyakorlatával és felfogásával nem lehet igazolni a perikóparend eltörlését sem, de szigorú megtartását sem lehet kötelezni. E következtetés kimondásával a kérdés nincs elintézve, előadásomat sem lehet ennyiben summáznom és mindjárt elvégzettnek tekintenem —

Fekete Csaba református lelkész a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen) főmunkatársa. Előadása a IX. Magyar Egyházzenei Kongresszuson, Budapesten, 2009. május 1-jén hangzott el.

a kálvinizmus jelenségének fennforgása következtében. Kálvint és a kálvinizmust tudniillik minden lehető módon meg kellene különböztetnünk. Napjainkban újra nekilendül a „Kálvin-évek” meghirdetésével¹ a köznépi (felszínes és vulgáris) kálvinizmus. Ez a kettő kibogozhatatlanul össze is keveredett a közelmúlt egyháztörténetében,² nemkülönben az egyházi-gyülekezeti közfelfogásban. Mutatkoznak a teológiai szakirodalmon is káros következményei.

Más a kálvinizmus (illetve a kálvinistának mondott egyes puritán vagy később annak nevezett egyéb nézetek) magva-veleje, amelynek eredetét vagy elvárását Kálvin nyakába varrják, és más volt Kálvin valóságos gyakorlata. Űrügy és törekvés kapcsolata általában nem tudományos okszerűséggént és következményként érthető meg vagy igazolódik. Hatásként magyarázhatni bármit, ha megszokás követeli fenntartását; illetve ellenkezőleg, ha megszüntetése volna a cél, és természetesen ilyen szándékokhoz és ilyen felfogásokhoz különféle érdekek is fűződnek. Szertartási kérdésekben is ezt találjuk.

Kálvin teológiáját —többek között— jellemzi, hogy nem dolgozott ki rubrikák szerint valamilyen egységesen kötelezhető, kötelezendő és ellenőrzendő istentiszteleti rendet, elgondolásában megengedő, és a külsőségeket tekintve szabad vélekedés megfogalmazását találjuk. Jogász voltát tekintve ez a vonás különös óvatosságra int. Nem is egyezik azok álláspontjával, akik vagy egyes bibliai lókusoknak, vagy éppen Kálvintól idézett részleteknek csak betű szerinti és rigorózus elvárását fogalmazzák meg. Így tekintik igazoltnak bizonyos szabadkeresztyén vagy éppen romantikus vonások kálvinistává minősítését.

Református *Bibliaolvasó kalauzunk* egyik korábbi szerkesztője, mikor gyülekezetekből érkező kérdésekkel szembesült, tudniillik arra a kérdésre kellett válaszolnia, hogy az egyházi évet miért hanyagolja a szerkesztőség és az ünnepeköröknek megfelelő bibliai olvasmányok összeállításánál miért nem veszi te-

¹ 2009–2014; a Kálvin Bizottság javaslatára döntött a Magyarországi Református Egyház vezetősége úgy, hogy a reformátor születésének 500. évétől halálának 450. évéig terjedő *Kálvin emlékévek 2009–2014* programját meghirdeti.

² Vö. BOGÁRDI SZABÓ István: „Kálvin és kálvinizmus-irányzatok Magyarországon, különös tekintettel a két világháború közötti egyház- és teológiatörténetben”, in *Kálvin időszereplője. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról*. Budapest 2009. 338–349.

kintetbe azok hagyományos olvasmányi rendjét, külföldi protestáns példára hivatkozott. Arra, hogy ma is vannak egyes holland protestánsok, akik csak a vasárnapot szentelik meg, minden más ünnepet elhagytak. Valóban, ennek nálunk is voltak (lettek volna) követői a XVII. századtól. A perikóparendet és a posztillázást ők igen hevesen támadták. Más szempontból elégedetlen volt a kizárólagos posztillázással Melius Juhász Péter és kora is. Mégis, sok prédikátor hagyományos rendben magyarázta a Bibliát csaknem 1800 tájáig. Végül aztán a puritánokra jellemző felfogás végleg teret nyert az 1800-as évek elején, de ez már nem volt puritanizmus. Attól kezdve az énekeskönyvet is a polgári év rendjében szerkesztették. A vitatott kérdéseket legtöbbször nem Kálvin példája és felfogása körül forgó érvelés támasztotta alá, és kiindulópontja sem Kálvin teológiája volt.

Hagyományos vélekedésük szinte elhagyhatatlan érve, nem Melius Juhász Péter és nem puritánjaink századában, hogy Kálvinhoz a *lectio continua* gyakorlata fűződik, és hazánkban is így döntöttek mindjárt a reformáció terjedésével. Nem ez volt a helyzet. Melius Juhász Péter idején sem, és a puritánok vitái idején sem. Például az *Evangelia et Epistolae*³ Melius-korabeli debreceni kiadása sem erre mutat. Inkább úgy vetődött föl a kérdés, hogy kinek kell (kinek szabad) elejétől végéig elmagyarázni egy-egy teljes prófétai könyvet, azaz végigprédikálni Melius Juhász Péter módjára? Ez valóban *lectio continua* lett volna. Azonban egyáltalán nem eszerint, hanem a teljesen *alkalmi és szabad* textusválasztás javára dőlt el a gyakorlatban a kérdés. A reformáció századában ez szélsőséges spiritualistákra volt jellemző, majd a XVII. században nálunk a puritánok szintén ugyanezt kedvelték, követelték, és maguk kizárólag ezt gyakorolták.⁴ Kálvint tehát nem is nagyon lett volna tanácsos emlegetniük.

Másik, sokkalta gyakorlatibb kérdés volt az, de nem dogmatikai és hitelvi, hogy az elvárt heti háromszori prédikálást hogyan vállalhatja és teljesítheti az átlagos képességű, és nem külföldön tanult, hanem csak amolyan *domidoctus* prédikátor? Különleges adottságúaktól várható hetente több prédikáció gondos megírása és megtanulása; jól tudták ezt még a reformáció századában. Azért nem próbáltak heti két vagy három prédikációnál többet követelni, ezt is majd csak a puritánok haladták felül.

Milyen tehát Kálvin és a liturgia viszonya? A vázolt hazai körülmények között hogyan válaszolhatunk? A közvéleményben s napjaink írásaiban mutatkozó, kálvinistának vélt liturgikus nézetek mellett más szemlélet is jelen volt évtizedek óta. Történeti és tudományos elmélyültsége nem békíthető össze a XX. századi, népszerű kálvinizmus általános jellemzőivel. Irányítsa figyelmünket régen ismeretes, de sajnálatos módon szélesebb körben alig ismert néhány szemelvény Czeglédy Sándortól, aki teológiai tanárként ilyen szellemben igyekezett nevelni az ifjú lelkészeket.

³ RMNy 337A.

⁴ CZEGLÉDY Sándor: *Liturgika*. (A DRHE belső használatú jegyzete.) Debrecen 1996. 46. (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Gyakorlati Teológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetei 8).

Kálvin indíttatása

Debrecenben a teológus diákok évtizedeken át a következőket tanulták és szívlelhették meg.

„Ma már tarthatatlan az a régebbi vélemény, hogy Kálvin istentiszteleti téren teljes tabula rasat talált volna maga előtt és teljesen újat alkotott volna. Az igazság az, hogy Kálvin lényegében a Straßburgban kialakult ágendát vitte Genfbe. Ennek a liturgiának viszont az a »német mise« volt az őse, amelyet első ízben Diebold Schwarz celebrált a Szent Lőrinc katedrális Szent János kápolnájában 1524. február 16-án. Ebben a német misében még együtt van a homília és a sákramentum. Kálvin viszont kénytelen volt beletörődni abba, hogy Genfben is a sákramentum-nélküli prédikációs istentisztelet legyen a norma, és az úrvacsorát évenként csak négyszer szolgáltassák ki.”⁵

Ebből a történeti tényből következően Kálvin előtt valami olyan rend lebegett⁶ volna franciára átültetve, mint amelyet magyar viszonyok között Huszár Gál megvalósított a *Deutsche Messe* magyarításával. Miért volt ez lehetetlen Genfben? Örökölt szertartási akadály volt, az úgynevezett *pronaos* intézménye. Erről szintén nem hallgatott Czegléd Sándor.

Svájci és délnémet területen alapítványok biztosították a *pronaos* végzését a XIII. századtól, azaz a sákramentum nélküli, a misétől függetlenül predikációs szertartást.⁷ Prédikálásra egyébként sem mindenki volt eléggé felkészült és alkalmas, a prédikálást ezért nem is engedélyezhette mindenkinek püspöke a középkori egyházban. A reformáció századában ez a szentséget nélkülöző igeliturgia vált Genf városában is főistentiszteletté, már mielőtt Kálvint meghívták és elérhette volna, hogy strassburgi ihletésű liturgikus elképzelését átültesse a gyakorlatba. A már elfogadott rend változtatásáról a városi hatalom birtokosa, a tanács hallani sem akart.

Nem Kálvinhoz, hanem szintén Genf városi tanácsához fűződik az 1550. november 16-án kelt intézkedés.⁸ Ekkor a vasárnap kivételével minden ünnepet rendezetileg eltörölt a városi tanács (libertinus hatásra?) Ilyen körülmények között a strassburgi példa átültetése lehetetlenség volt. Nem Kálvin miatt, hanem a politikai hatóság miatt. Az istentisztelet eme kívülről és hatalmi szóval eldön-

⁵ CZEGLÉDY: *i.m.* 99–100.

⁶ A strassburgi rendről és Kálvin elképzeléséről lásd újabban FEKETE Károly: „Kálvin és az istentisztelet”, in *Kálvin időszere...* 140–181. Továbbá PAP Ferenc: „Istentisztelet és művészet. Kálvin istentiszteletről alkotott felfogása és gyakorlata”, in *Pius efficit ardor. A művészet értékelése Kálvin művében és a református kultúrában*. Budapest 2009. 68–87.

⁷ Vö. PAP Ferenc: „A szószék”, in *Ki szíveket tanít: Jubileumi kötet dr. Boross Géza teológiaprofesszor 75. születésnapjára*. Budapest, KRE HTK 2006. 119–130. Uő: „Református gyónás: A bűnvalás, bűnbocsánat-hirdetés történeti és gyakorlati kérdései”, *Porta Speciosa* I (2007/1) 28–50.

⁸ Abrogation de toutes les festes reservant le iour de dimanche comme il est ordonne de Dieu. (*Registres de la Vénérable Compagnie* p. 95. *Registres du Conseil de Genève*. fol. 128.) *Annales Calviniani, in Corpus Reformatorum*. Brunsvigae 1879. XLX. 471.

tött keretei közé kellett illeszkednie a prédikálásnak, ehhez a prédikátornak meghívott illetve elűzése után visszahívott Kálvinnak alkalmazkodnia kellett.

Vessük össze Genf intézkedését a II. Helvét Hitvallás megfelelő cikkelyével! Lássuk, lehetett-e ezzel az ünnepi perikópák tilalmát igazolni a XVI. századi Magyarországon avagy manapság (ahogyan a bibliaolvasó kalauz némelyik szerkesztője vélné)?

A XXIV. fejezet 2. pontja kimondja, hogy: „...a régi egyházban nem csak hét-közben rendeltek bizonyos órákat az összejövetelekre, hanem az Úrnak napját is már az apostolok idejétől kezdve ugyanerre a célra és a szent munkaszünet-re szentelték. Ezt a szokást, igen helyesen, a mi gyülekezeteink is gyakorolják az istentisztelet és a szeretet érdekében. A zsidóskodó ünneptartásnak és babonáknak azonban semmi engedményt nem teszünk. Mert nem hisszük, hogy egyik nap a másiknál szentebb volna és nem gondoljuk azt sem, hogy a munkaszünet önmagában kedves Isten előtt, hanem a szombat helyett a vasárnapot is keresztyén szabadsággal ünnepeljük. Ezenkívül nagyon helyeseljük, ha a gyülekezetek keresztyéni szabadságukkal élve az Úr születésének, körülméltetésének, kinszenvedésének és feltámadásának, valamint mennybemenetelének és a Szent Léleknek az apostolokra való kitöltetésének emlékezetét áhítatosan megünnepelik.”

A svájci reformáció zürichi ága sokkal radikálisabban elvetette az egyház középkori szertartási hagyományait, mint Kálvin. Betű szerint ezzel a hitvallási szakasszal a vasárnapon kívül minden más ünnep eltörlését és egyéb szertartások tilalmát, vagy éppen az óegyházi perikópák kárhóztatását nehéz volna igazolni attól függetlenül, hogy ez mennyire kálvini és mennyire nem. Puritánjaink hitvallásainkat kiadták, egyes szakaszait maguk is hangoztatták, azonban ezzel a látványos ellentmondással nem néztek szembe.

Kálvin bibliamagyarázási rendje

Hagyományos kálvinista felfogásúak kedvenc érve, hogy Kálvin csak a vasárnapot tartotta tiszteltben. Folyamatosan prédikálta a Bibliát, mindenféle egyházi ünnepre tekintet nélkül. A hazai Református Lelkészegyesületben a Doctorum Collegium egyik idős tagja még mostanában is ezt ismételte. Ha ez kivétel nélkül érvényesült volna gyakorlatában és ezt teológiai reflexió is kísérte volna, akkor erre a későbbiek joggal hivatkozhattak volna. Hiba emez érv kutatás és meggondolás nélküli hangoztatása. Debrecenben a teológus diákok évtizedek óta a Kálvin-kutatás helyesbített felfogását tanulták, amely összhangban van a II. Helvét Hitvallás idézett szakaszával.

„Amint Erwin Mühlhaupt [recte: Mülhaupt]⁹ 1931-ben megjelent művében kimutatja, maga Kálvin János is alkalmazkodott ehhez az egyszerű egyházi

⁹ A név Mühlhaupt alakja elírás a Czeglédy-féle *Liturgika* 1996-os kiadásában. — Idézett könyvét nem láthattam dolgozatom írásakor, nem taglalhattam és idézhettem részleteit, mert Debre-

évhez, amennyiben az ünnepeken egy bizonyos különlegesen kiválasztott ünnepi textus-gyűjtemény alapján prédikált.¹⁰ Nálunk a Szatmárnémeti Zsinat helyesen döntött azokkal a túlzókkal szemben, akik külföldi indításokra az egyházi év eltörlésére törekedtek (LI. Kánon).¹¹

Mülhaupt munkáit Csikesz Sándor (1886–1940) debreceni professzor az *Institutio* évfordulóján felhasználta.¹² Kálvint szerzetesi liturgikus tapasztalat nem segítette, ezért szabadon eldönthető külsőségeknek látta a szertartást; nem bibliai eredetűnek, hanem később bevezetett emberi találmánynak az egyházi évet.¹³ Mégis beleépítette igehirdetési gyakorlatába úgy, hogy vasárnap reggelente újszövetségi könyveket magyarázott, délutánonként zsoltárokat, közbevetve újszövetségi könyveket is, hétköznaponként ószövetségi könyveket a pénteki déleesti és szerda reggeli prédikációs istentiszteleten. Ünnepi és bűnbánati prédikációt is beiktatott közéjük. Erről a gyakorlatról tanúskodik az *Ordonnances* (1541) beszámolója *Du nombre lieu et temps des praedicationes* címmel.¹⁴

Mülhaupt összeállította, hogy a megmaradt prédikációk szerint (évekig nem írták le Kálvin igehirdetéseit) vasárnap reggelenként 1549-ben Kálvin (a *Zsidókhöz* írott levél után) az *Apostolok Cselekedeteit* magyarázta augusztus 25-től 1554. februárig, február 25-től az 1–2. *Thessalonikai* levél, 1554. szeptember 16-tól 1555. májusig az 1–2. *Timótheus*-levél, júliustól *Titus* levele, október 20-tól 1557. augusztusig az 1–2. *Korinthusi* levél, 1557. november 14-től a *Galata* levél, 1558. május 15-től az *Efézusi* levél, 1559. júliustól az összevont Evangélium (*Harmonia Evangeliorum*) magyarázata következett 1664. február 6-ig, szinte haláláig.

cenben a Hittudományi Egyetem szakkönyvtára átrendezése óta vagy lappang, vagy végleg eltűnt a Csikesz Sándor és Czeglédy Sándor használta példány. Közben a Sárospataki Református Kollégiumi Gyűjtemények szívességéből megkaptam 1961-ben szerzett példányukat, szívességüket itt is megköszönöm.

¹⁰ Emanuel HIRSCH — Hans LIETZMANN (hrsg.): *Die Predigt Calvins, ihre Geschichte, ihre Form und ihre religiösen Grundgedanken*. Verlag von Walter de Gruyter, Berlin und Leipzig 1931. (Arbeiten zur Kirchengeschichte 18) — További, azóta is idézett munkája, illetve kiadványa: Erwin MÜLHAUPT: *Johannes Calvin, Diener am Wort Gottes, eine Auswahl seiner Predigten*. Göttingen 1934. Szintén Mülhaupt kiadásában jelent meg mostani témánk szempontjából lényeges gyűjteménye, Kálvin szenvedéstörténeti, húsvéti, pünkösti prédikációi: *Sermones selectorum psalmodum atque passionis et resurrectionis Christi necnon Pentecostes, Passions-, Oster- und Pfingstpredigten*. [Adaléka: *Sermones selectorum psalmodum atque passionis et resurrectionis Christi necnon Pentecostes, Ad fidem Genevensium et Parisiensium manuscritorum necnon libri Britannici impressi 1562.*] Neukirchen-Vluyn Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins 1981. (Supplementa Calviniana. Sermons inédits 7) Ezek az ünnepi prédikációk interneten is hozzáférhetők németül.

¹¹ CZEGLÉDY: *i.m.* 43.

¹² CSIKESZ Sándor: „Kálvin pásztori igehirdetése módszerének legfőbb elemei”, in *Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok az Institutio négyszázadik évfordulójára*. Debrecen 1936. 235–274.

¹³ Ez a fogalom Kálvin életében még nem volt használatos, csak 1589-től. Ekkor jelent meg Johann Baumgarten (Pomarius, 1514–1578) magdeburgi lutheránus teológus munkája, a *Postilla...*, amely ezt először használta.

¹⁴ Vö. Ioannis CALVINI *Opera quae supersunt omnia*. Vol. X., in *Corpus Reformatorum*. Brunsvigae 1871. XXXVIII. Pars I. 20–21., ill. *Les ordonnances ecclesiastiques de 1561*. lelkészekre vonatkozó rendelkezésének *Quant au nombre, lieu et temps des predicationes...* kezdetű szakasza, uo. 99–100. hasáb.

Vasárnap délutánonként (a 3 órás istentiszteleten) többnyire a *Zsoltárok* könyvét magyarázta, de ismereteink hiányosak. Aztán 1558. szeptemberétől 1559. májusáig betegsége miatt nem prédikálhatott.¹⁵ 1551. február 8-án a 80. zsoltár 5. versét, 1553. január 8-tól július 2-ig a 119. zsoltárt, 1553. november 12-én a 147. zsoltárt magyarázta, közben 1553. szeptember 3-án az *Apostolok Cselekedetei* 20, 17 és következő verseit. Aztán 1554. szeptember 30-án a 148. zsoltárt, 1555. szeptember 14-én a 149., 1556. május 30-án a 65., 1560. május 19-én a 46., május 26-án a 48. zsoltárt magyarázta; közben 1559. március 26-án *Máté* 28., 1560. április 14-én is *Máté* 28. fejezetét, 1560. június 2-án az *Apostolok Cselekedetei* 2. fejezetét iktatta be.

Hétköznap a reggeli istentiszteleten (nyáron 6-tól, télen 7-től) *Jerémiást*, majd *Siralmaid* magyarázta 1549. június 14-től 1550. októberig, *Mikeást* 1550. november 12-től 1551-ben is. Folytatta *Jóbot* 1554. február 26-tól 1555. februárig, *Mózes* ötödik könyvét 1555. március 20-tól 1556. július 15-ig, *Ézsaiást* 1556. július 16-tól 1558. június 13-ig, illetve 1559. júliusáig, *Mózes* első könyvét 1559. szeptember 4-től 1561. elejéig, a *Bírák* és *Sámuel* könyveit 1561. február 3-tól 1563. február 3-ig, majd szinte haláláig a *Királyok* könyveit 1563. februártól 1564. február 6-ig magyarázta.¹⁶

Kálvin valóban a *lectio continua* elvét gyakorolta, de nem gépies merevséggel és nem kizárólagosan.¹⁷ Már a középkorban és a XVI. században is előfordult ritkán egyes bibliai könyvek folyamatos végigmagyarázása, ez kivétel maradt. Kálvin képességei, Isten ígéje iránti feltétlen tisztelete és mindenben Isten dicsőségét keresése ezt a módszert vállalta, lehetőleg következetesen a gyülekezet elé tárva a teljes Bibliát. Ezt azonban hiánytalanul ő sem tudta megvalósítani.

Érdemes a főtebbiekhez még néhány pontot idézni, amelyekre Czeglédy Sándor tanári és igehirdető pályája folyamán ismételtlen utalt.

Hazai református rendtartásunk

Kálvinra sem hivatkozik, valójában nem is tilalmazza a perikópák használatát a reformáció századának legnagyobb tekintélyű magyar református egyházi rendtartása. Ez az úgynevezett *Articuli maiores*.¹⁸ Ennek tizedik cikkelye ezt állítja követelményként a prédikátorok elé:

¹⁵ MÜLHAUPT: *Die Predigt Calvins...* 15.

¹⁶ MÜLHAUPT: *i.m.* 12–16.

¹⁷ MÜLHAUPT: *i.m.* XVI. 18–19., 21.

¹⁸ Elnevezését címéről kapta: *Articuli ex verbo Dei et lege naturae compositi, ad conservandam politiam ecclesiasticam et formandam vitam Christianam...* (RMNy 226). Debrecenben 1567. február 24–26. napján (hitvallások mellett) a közzsínat egyházigazgatási kánonokat fogadott el, ezek meg is jelentek nyomtatásban ugyanabban az évben. A *maiores* megkülönböztetés egy másik törvénygyűjteményre utal, amelyet a szakirodalom *articuli minores* néven emleget. Ez egy évtizeddel később (1577) Wittenbergben jelent meg Gönci Kovács (Fabritius) György kiadásában: *De disciplina ecclesiastica seu gubernationis ecclesiasticae legitima forma, in Ungarica natione cis et ultra Tibiscum, ex verbo Dei petita...* címmel (RMK III. 666.). A korábbi hozzáférhető magyarul is, bár fordításának

„A Szentírást úgy hirdessék, hogy a próféták és apostolok írásait és az egész tudományt rendben adják elő és ne csak a posztillákban foglalt úrnapi evangéliumokat és apostoli leveleket prédikálják, hanem a tökéletes(ebb)ek között (*inter perfectos*, tehát hitben megerősödtek között, *in fide et religione confirmatos*) a próféták és apostolok (többi) írásait is adják elő”. Az értelmezési finomítást Czeglédy Sándor joggal fűzte hozzá Kiss Áron nem teljes megértést tükröző, de egyedül közkézen forgó magyarázatához.

Akaratlanul eszünkbe jut, hogy a perikópák és a kapitulumok összeválogatott rendje mögött ott húzódik a Biblia folyamatos olvasásának lekción rendje a virrasztó imaórában. Ennek a hazai protestáns gyakorlatban megeremlődött a gyülekezeti istentisztelet kereteibe ékelt változata azzal, hogy a hétköznapok reggeli és délelti könyörgéses (azaz prédikáció nélküli) mellékistentiszteletei, amelyek összevont alakban a *horae canonicae*¹⁹ vonásait viselték sokáig, kiegészültek a Biblia folyamatosan és végig való felolvasásával. Erre Szenci Molnár Albert naplója, Geleji Katona István és a Liturgia Claudiopolitana is tartalmaz adatot. A legutóbbi azt is említi, hogy rövid magyarázat, tehát nem kidolgozott, és szinte kivétel nélkül hosszú prédikáció, hanem néhány perces homília követhette a bibliai fejezetet.²⁰ Minden Kálvinra való hivatkozás és rendszeres megokolás nélkül így is lehetséges az összehangolás a perikópák hagyományos rendje és a folyamatosan olvasott-magyarázott Biblia között.

A mennyiségi és minőségi kérdést is érintenünk kell, erre az egyháza és egyházközsége mindennapjaiban benne élő Czeglédy Sándor tekintettel volt. Prédikátori módszereket és életműveket vizsgálva, a történeti folyamatokkal is ismerősen írta a következőket:

„[...] a lelkészek egy része a posztillázás könnyebb megoldását választotta. Meg kell vallani, hogy a reformáció alapvető liturgiai döntéséből származó követelmény, hogy a gyülekezet lelképásztora hetenként legalább kétszer, sőt nálunk főleg a puritánusok követelésére négyszer egy-egy teljesen új, a Szentírást beható tanulmányozásán alapuló és a gyülekezet életébe behatóan behatoló prédikációt mondjon, szinte (ha jól megfontoljuk) megvalósíthatatlan feladatot jelent egy átlagember számára”.²¹

Kálvin két vonását adjuk még hozzá az eddigiekhez. Építeni óhajtott, ennek hiányát másnak fel is róta. Az úrvacsora téves értelmezéseit tárgyalva mondja Zwingli és Oecolampadius nézetéről, hogy „több fáradságot fordítottak a rossz lerombolására, mint a jó felépítésére”, tudniillik „elfelejtették kimutatni, hogy

XIX. századi nyelvezete mára elavult, vö. Kiss Áron: *XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest 1881. 561–613. (A Magyarországi Protestánsok Kiadványai 19).

¹⁹ A II. Helvét Hitvallás a zsolozsmát mindenestől elvetette, hazai protestáns gyakorlatunk mégsem tekintette ezt betű szerint kötelező hazai normának. Erről tanúskodnak graduáljaink.

²⁰ FEKETE Csaba (sajtó alá rendezte, szerkesztette, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta): *Liturgia Claudiopolitana. A református istentiszteletek rendje Kolozsvárott 1670 táján*. Debrecen 2005. 35., 53. (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének Kiadványai 1).

²¹ CZEGLÉDY Sándor: „A Vizsolyi Biblia a XVII. századi magyar református igehirdetésben”, in *Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára*. Budapest 1990. 144.

az úrvacsorában Jézus Krisztus minő jelenlétét kell hinni és testének, vérének minő közöltetését nyerhetjük abban”.²²

Sokszor említik Lutherrel kapcsolatban a liturgikus kérdésekben való szabadságot, például azt, hogy a mise szinte bármelyik elemét helyettesítheti a gyülekezet strófikus éneke. Ugyanakkor alig említik, hogy az *Institutio* külön fejezetben foglalkozik a keresztyén szabadság kérdésével (III. könyv XIX. fejezet). Ez azonban egyáltalán nem kötetlenség és szűnös-szüntelenül érvényesítendő hevenyészési kényszer, ha a Szentírás feltétlen tisztelete fegyelmezi. Érdemes hozzávernünk ehhez a sokszor idézett részletet az *Institutio*-ból, a Szentséget feltétlen tisztelettel illető Kálvinnak²³ itt megtalálható az értelmezése. Nem köti magát sem a kovásztalan, sem a kovászos kenyérhez, a bor vörös vagy fehér színéhez, sem nem szabja meg a kommúnióban részesedő hívő testtartását. Részletesen a IV. könyv XVII. fejezete szól *Krisztus szent vacsorájáról és annak ránk háruló hasznáról*. „Ezek közömbös dolgok [adiaphora], melyek az egyháznak szabad rendelkezésétől függenek” — mondja a 43. pontban.

** Ubiam de fraudibus et reformatione agitur.
De libertate Christiane. f. 100. CAP. XIX.
apparet in inscriptione.*

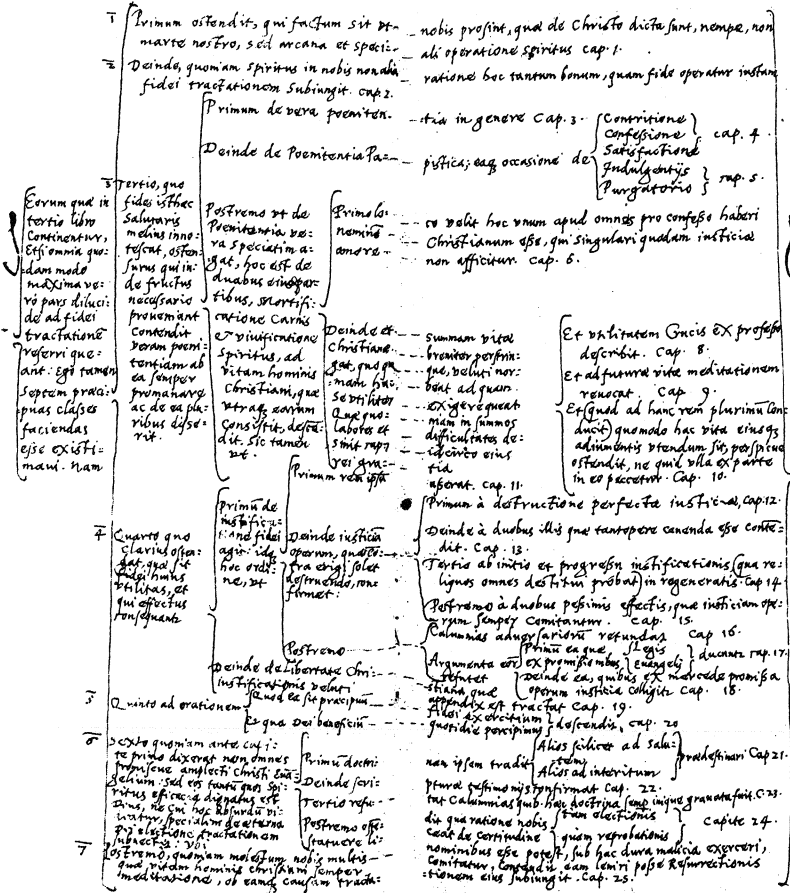
TRACTANDVM nunc de Christiana libertate: cuius explicatio prætermitti minime ab eo debet cui summam Euangelicæ doctrinæ compendio completi proposuimus sit. Est enim res apprime ne-

S. I. Hanc doctrinam ab o. m. n. s. a. v. i. a. n. i. s. f. i. s. q. u. a. n. t. i. s. i. n. g. i. s. i. n. t. L. u. t. h. e. r. i. i. s. S. e. m. i. n. e. r. a. m. l. u. t. h. e. r. i. i. s. d. i. s. t. i. n. g. u. i. t. q. u. o. d. i. n. t. e. r. m. i. n. i. s. t. r. u. c. t. u. r. a. n. t. e. q. u. o. d. n. o. n. f. i. z. i. c. i. t. u. r. a. n. t. e. q. u. o. d. i. n. t. e. r. m. i. n. i. s. t. r. u. c. t. u. r. a. n. t. e. q. u. o. d. n. o. n. f. i. z. i. c. i. t. u. r. a. n. t. e. q. u. o. d. i. n. t. e. r. m. i. n. i. s. t. r. u. c. t. u. r. a. n. t. e. q. u. o. d. n. o. n. f. i. z. i. c. i. t. u. r. a. n. t. e.

Institutio Christianae religionis ... Lausannae, MDLXXVII. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár, Kézirattár R 3447. E példányt prelegálta valaki a XVI. század utolsó évtizedében legalább három ízben Radnóton, ebbe készültek a kézírásos tabulák is (ld. következő oldal).

²² Rövid értekezés Urunk Jézus Krisztus szent vacsorájáról... Fordította Ceglédi Sándor. Pápa 1909. 36–37. (Kálvin János kisebb értekezései. IV. sorozat. XIV.)

²³ Gánóczy Sándor dogmatikaprofesszor (Würzburg, Római Katolikus Teológiai Fakultás, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának díszdoktora) szerint Kálvin teológiájában „az úrvacsoratanak van példás jelentősége, mert ezek az előterjesztések feltárják a reformátor ama igyekezetét, hogy azt a sákramentumot, ami minden mástól megkülönböztetetten rendeltetett az egyház egységének szimbolizálására, a maga eredeti bibliai, és minden bálványimádást kizáró, ökumenikus lényegét láttató értelmében ragadja meg”. GÁNÓCZY Sándor — STEFAN SCHELD: *Kálvin hermeneutikája. Szellemtörténeti feltételek és alapvonalak*. Budapest 1997. 109. „Mivel pedig az eucharisztikus, az úrvacsorai jegyek értelmének és céljának ilyen átlényegülését [nem fizikai, hanem a legbensőségesebb lelki átlényegülést] Kálvin elfogadja és helyesli, sőt (a nem vitázó, a nem polemikus fejtegetései során) Krisztus teste és vére valóságos magunkhoz vételéről beszél, ezért úgy tűnik, hogy tulajdonképpen mégsem veti el a transsubstantiatio tanának igaz jelentését, és csak a hamis értelmezését, hamis magyarázatát akarja kiküszöbölni.” (i.m. 111).

Ideo in libro calviniano est laudanda voluntas...
 ...
 ...

Ezt mind összevéve állíthatjuk, hogy Kálvin szellemiségére és gyakorlatára alapozva egyaránt megtartható vagy az lett volna mind a perikópák rendje, mind a lectio continua.²⁴ De semmiképpen nem a minden rendet és folyamatosságot

²⁴ További vizsgálatot érdemel Csikesz Sándor megfigyelése: „Kálvin idejében és kora előtt még nem volt szokásban, csak itt-ott a szélsőséges elemek között, amit manapság szabad textusválasztásnak nevezünk a amely az aufklärista és barokk igehirdetés, valamint a racionalizmus korzakából kétes értékű szabadság gyanánt maradt reánk örökül s a mi még a lelkiismeretes esetekben is majdnem megtagadása az Isten igéje szuverénitásának, kevésbé lelkiismeretes használatában pedig, amikor csak mottónak ragad ki a »szónok« valamit az igéből, nyilvános felségsértés is a kijelentést szerző és adó, élő Istennel szemben. Kálvin éppen ezért az úgynevezett »lectio continua« alapiján állott és a magát kijelentő Isten igéjének egy-egy önálló részébe óhajtott beavatni hallgatóját, hogy Istennek ne kiragadott és elszigeteltségükben könnyen félreérthető egyes gondolatait ismerje csak meg a gyülekezet, hanem bele is élje magát abba a kegyelmi világba, amelyet Isten az emberiség életében kijelentésével elindított és az Ő szent Fiában, Krisztusban teljességre vitt. A szent iratok egy-egy könyve, vagy egy-egy irat-csoportja alapul vevésével az igehirdetés textusa többé nem

mellőző szabadosság, amely teljesen kiszolgáltatja a szüntelenül alkalmi textusválasztást és a Biblia magyarázásának mindenkor csupán összefüggésükből kiragadott részletekre korlátozását a prédikátor önkényének vagy aznapi hangulatának. Ez szöges ellentéte Kálvin felfogásának, bármennyire volt puritán, romantikus vagy racionalista gyakorlat. Az eléggé tanult és kivételes képességű prédikátornak és gyülekezetnek kínálkozó lehetőség a Biblia egyes könyveinek teljes végigmagyarázása. Ezzel nem ellentétes, hogy a nagy üdv-történeti ünnepekörökhöz alkalmazkodva, éppen úgy, mint ahogyan tette Kálvin, megfelelően összeválogatott textusok (perikópák) magyarázása illeszkedik az ünnepi szertartásba.

kétséges. *A textusok úgy következnek egymásra, amint azt az élő Isten sok évszázadokkal, illetőleg évezredekkel előbb megállapította. Itt tehát teljesen érvényesül az Ige szuverénitása.* De ugyanekkor észreveszünk Kálvin igehirdetésében egy boldog tapasztalatot. Azt ugyanis, hogy az így isteni rendből egymásra következő igék csodálatos bőséggel nyújtanak alkalmat a mindennapi küzdelmek és problémák »sub specie aeternitatis« szemléletére és bírálatos tárgyalására. A szántsándékosság ódiumától úgy a tanács, mint a köznép előtt megóvja az igehirdetőt az Isten igéjének emberi akarattól nem függő, szuverén következése. Viszont református hitünk szerint és Kálvin szerint is nincs »véletlen« s így Isten előre kirendelte igéjében minden embernek, minden időnek és minden közösségnek a megfelelő lelki táplálékot. S ez a boldog tapasztalás nagy erősséget ad az igehirdetőnek pásztori tiszte gyakorlásában.” CSIKESZ: i.m. 255.